

John Locke, läkare och filosof

”DEN FÖRNUFTIGASTE MAN SOM JORDEN BURIT”

Knappast någon filosof har förknippats så mycket med engelsmännens »common sense» och beprövad erfarenhet som John Locke, filosofen som ofta kallas för empirismens fader. En del av detta grundar sig på hans läkargärning. Han var en föredömlig kliniker, tålmodig och metodisk – och skojig att läsa – samt en god och måttfull terapeut.

John Locke föddes 1632 i Somerset i södra England. Hans far var jurist och hade en gång slagits med Cromwell på parlamentets sida mot kungligt envælde. När sonen sedan sattes i skolan hade Cromwell blivit ny diktator. En grundsten i pojkens åskådning var tolerans. Religion och juridik låg inte för honom – i tidens ständiga förföljelser och processer – utan han kom att efter genomgången skolgång, med den traditionella klassiska skolningen, satsa sina studier på medicin, bland så mycket annat.

Oxfordtid

Som så många andra lärda under medeltid, renässans- och upplysningstiden var han ett universalsnille. Dock är hans läkargärning och hans medicinska verksamhet förhållandevis okända. Det finns författare som hävdar att det var just hans metodiskhet, stora noggrannhet och strävan att handla först efter beprövad erfarenhet – vilket han utvecklade i sin läkargärning – som möjliggjorde hans väldiga idéhistoriska och filosofiska insats.

John Locke kom till Christ Church-universitetet i Oxford 1652 och hamnade där omedelbart i en mycket stimulerande och intellektuell omgivning. Han blev bekant med Robert Boyle (han med gasmassans tryck och volym som är konstant vid given temperatur) som

Författare

LARS LINDKVIST

distriktsläkare i Tyresö, försäkringsläkare i Huddinge.

lärde honom mycket om medicinsk kemi. Han träffade Thomas Sydenham, »Englands Hippokrates», mannen som gav namn åt danssjukan Sydenhams chorea, och som undervisade honom om den kliniska observationen. Locke blev också inspirerad av Thomas Willis, som gav namn åt »circulus Willisii», hjärnans arteriella cirkulation.

R Lower och Robert Hooke, okända för oss men mycket framstående då, och Christopher Wren, St Paulskatedralens arkitekt och anatomisk illustratör, är ytterligare några läkare och lärda som Locke tog lärdom av. Dessa och flera andra vetenskapsmän och intellektuella utgjorde ett slags »invisible college» och bildade 1660 Storbritanniens äldsta vetenskapliga samfund, the Royal Society, inspirerade av Francis Bacons bok »The new Atlantis».

Nydanande idéer och nytt tänkande

Den vetenskapliga revolutionens och renässansens nytänkande hade kastat medeltidens skolastik och Aristoteles' (själv läkarson och kanske också läkare) fysik överbord. Paracelsus, den schweiziske doktorn, hade gått i bräsch med att ifrågasätta Hippokrates', Galenos' och Avicennas dominerande teorier om humoralpatologi och de »fyra elementen» (blodet, slemmet och den gula och den svarta gallan) till förmån för experimentet och den praktiska erfarenheten.

Det faktum att Locke hela tiden omgavs av, eller sökte sig till, framstående vetenskapsmän förklarar säkert delvis

John Locke, inte bara en framstående filosof.

varför han blev en sådan duktig och uppskattad läkare. Han reste mycket i Tyskland, Frankrike och Nederländerna, och erbjöds vid ett tillfälle en diplomatisk post i Sverige men tackade nej – tursamt nog, med tanke på hur det gick för Descartes i det kalla Norden.

1656 tog Locke sin »Bachelor of Arts» och fick 1658 sin Master-utnämning, samtidigt som han fortsatte sina studier i bl a botanik, meteorologi och filosofi (framför allt Descartes) och sina lärda samtal i diskussionsklubbar i Oxford. Det sista skulle så småningom mynna ut i »Two treatises on government» (Två avhandlingar om regeringsättet) och »An essay concerning human understanding» (En essä om den mänskliga förmågan att nå kunskap).

I Ashleys tjänst

Locke kom tidigt i kontakt med lord Ashley – blivande earlen av Shaftesbury och en av whig-partiets grundare – vars personlige läkare han förblev till

Ashleys död 1681. Det är framför allt från denna tid som man kan börja följa Lockes noggrant förda journaler och anteckningar om behandlingar, mediciner, sjukdomar och åkommor. Allt detta finns i Bodleian Library i Oxford.

Ashley led av en hydatidcysta i levern, som blev kateteriserad och dränerad med ett silverrör. Ingreppet gjordes av kirurg, men på den tiden betraktades inte kirurger som läkare. (Det var först senare som de framför allt nederländska medicinska fakulteterna tog sig an kirurgin och inlemmade denna specialitet i den medicinska familjen.) Lorden tog därför kontakt med Locke. Locke ledde sedan den fortsatta skötseln av patienten, med noggrann övervakning av ett läkarteam, och han tog även kontakt med utländska kolleger. Redan här märks hans metodiskhet och noggrannhet och hans kliniska känsla för att behandla lagom.

John Locke gav ut en lärobok, »De arte medica», tillsammans med Sydenham, och de två gick i bräsch för skryllande behandling vid febersjukdomar, i stället för den då rådande »värmmande» behandlingen; i sanning ett nygrepp. »Den stora pesten» härjade i London 1666 och skördade över 100 000 döda, och Sydenham anklagade inkompetenta kolleger för onödigt stora dödstal på grund av behandling med »heating medicines».

Ur Lockes journaler

Enligt Lockes journaler var de sjukdomar och åkommor som folk led av bland annat olika former av feberanfall, magåkommor (framför allt »dysenteries», diarré och maskinfektioner), utslag, sår och empyem, hemorrojder, tandvärk, »venera» (gonorré och syfilis), artrit, gikt, »phthisis» (sannolikt lungempyem av tuberkul), cancer, struma, krampanfall, hysteri, nefrit och astma, för att bara nämna några. Ett ganska brett spektrum således, som faktiskt delvis liknar min vardag som distriktsläkare, trehundra år senare.

De behandlingsmetoder som stod till buds var, som alltid, tröst och expektans, och ibland viss lindring via ett flertal beredningar av olika växt- och örtpreparat, rötter, gräs m m. Dessa bereddes enligt tidens farmakopéer till lösningar och ibland till piller för peroral behandling, men lika ofta till olika salvor och »oljor» för perkutan administration. Opiumtinktur var ett populärt preparat. Olika former av »purges», dvs laxerande kurer, ingick som standardbehandling för det mesta.

Locke var mycket insatt i farmakologiska frågor och hans journaler är fyllda med detaljerade beskrivningar av olika beredningar. Han bedrev botaniska studier både i Oxford och under sin

Frankrikevistelse och senare. Han intresserade sig exempelvis för kinabarken, »Peruvian powder», som hade kommit från Sydamerika till Europa under 1600-talet, men som betraktades med skepsis av konservativa läkare – det kallades för dyrt »jesuitmjöl» av belackarna. Dock visade det sig ha god febernedsättande och smärtlindrande effekt enligt Locke.

John Locke ivrade för att »corpuscle»-teorin skulle förstärkas, vilken talade om att alla ämnen bestod av mindre beståndsdelar, enligt Demokritos' klassiska atomteori. Detta betydde ett avståndstagande från den gamla humoralpatologin, som dominerat medicinen, mot ett friare tänkande som så småningom ledde fram till upptäckten att biologiska system består av celler – »cell-teorin». Han anade också att det fanns »något mindre» eller »något annat», mikroorganismer eller liknande, som alstrade infektionssjukdomarna och eh »Zodiakens ställning» på himlavalvet eller något annat ockult fenomen av någon sort.

I Frankrike

1675 reste Locke i något slags landsflykt till Frankrike. Där bedrev han botaniska och medicinska studier, och gjorde exkursioner för att samla växter och örter. Han träffade flera berömda franska kolleger, flertalet protestanter: Charles Barbeyrac, Pierre Magnol (som givit sitt namn åt magnoliablomman), Claude Boucher och Pierre Jolly med flera. Den förstnämnde var känd för att istället för att mässa från universitetets kateder ge sig ut i samhället och lära ut medicinen »bed-side» till studenterna – en äkta åsiktsbroder till Locke.

Det var i Frankrike som Locke började känna av sin astma alltmer, vilken skulle bli hans baneman. Han reste senare vidare till Paris där han bedrev studier bl a vid Charité-sjukhuset, Hôpital Saint-Côme och Invalidsjukhuset. Hans läkartjänster efterfrågades ständigt av engelsmän i Frankrike, och det var i Paris han behandlade engelske ambassadörens hustru, grevinnan av Northumberland, för trigeminusneuralgi.

Trigeminusneuralgins pionjär?

Grevinnan hade insjuknat med svåra smärtor kring munnen och i ansiktet och hade tidigare blivit utsatt för tandextraktion, en populär behandlingsmetod på den tiden. Locke avstod från detta behandlingssätt och använde istället lindrande omslag, olika opie- och vallmoberedningar plus piller innehållande bl a kvicksilver. Hans skildring i journalen av detta är en av de bästa beskrivningar av trigeminusneuralgi jag läst – trots att ju Locke inte visste mer än att »some harme that is done to the nerve» fanns.

Trigeminusneuralgi var ju ett okänt begrepp på 1600-talet, men kliniken och prognosen beskriver Locke perfekt.

Locke återvände till England och fortsatte sin läkarverksamhet bland hög och låg. Han intresserade sig för epidemiologi och tankar om att undersöka frekvensen av struma i Schweiz, dysenteri på Irland, malaria i Kent och skörbjugg i de nordiska länderna. Han sökte också orsaker till den höga incidensen av »förlamningar» hos rörmokare och förgyllare och av gikt hos män.

Till Nederländerna

1683 gick Locke på nytt i »landsflykt», denna gång till Nederländerna. Detta land hade då några bland de främsta medicinska universiteterna i Europa, fem stycken, efter det att Norditalien gått tillbaka vid reformationen då icke-katoliker inte var välkomna där längre. I Nederländerna hade Locke fem intensiva läroår, framför allt politiska men även medicinska. Han träffade bl a Abraham Cyprianus, professor i anatomi och kirurgi och specialist på litotomier, Leeuwenhoek, mikroskopets upptäckare och därigenom betraktad som bakteriologins fader, med flera.

John Locke fortsatte att verka som läkare i Nederländerna, främst med engelska patienter, och han hade samtidigt kontakter med gamla vänner i Frankrike och kolleger i Tyskland.

Astman tog överhanden

Vid återkomsten till England kunde han inte längre bo kvar i det rökiga London på grund av sin astma. Han flyttade ihop med en gammal kvinnlig bekant i Oates, Essex. Han gifte sig dock aldrig och fick inga barn.

Många av hans tidigare vänner dog, hans vänskap med Newton försämrades och han levde ett alltmer tillbakadraget liv. Han fick oftare och tätare besvär av sin astma och tvingades alltmer själv söka läkare. Han var dock aktiv till sitt sista levnadsår, 1704.

När hans ben började svullna förstod han att han utvecklat hjärtinsufficiens. Han levde som en engelsman och dog som en: i astma.

Referenser

- Dewhurst. K John Locke (1612–1704). Physician and philosopher. London: Wellcome Historical Medical Library, 1961.
- Encyclopædia Britannica. 15th edition. Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc, 1992.
- Nordin S. Filosofins historia. Lund: Studentlitteratur, 1995.
- Bonniers konversationslexikon. Andra upplagan. Stockholm: Bonniers, 1947.
- Nationalencyklopedin. Höganäs: Bra Böcker, 1995.
- Fredriksson G. 20 filosofer. Stockholm: Norstedts, 1994.
- Russell B. Västerlandets visdom. Stockholm: Forum, 1995.